

V. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ СТУДІЇ

Оксана Романів

кандидат географічних наук,
доцент кафедри менеджменту і туризму
*Житомирський державний
технологічний університет*

ДІТИ-СИРОТИ ТА ПОЗБАВЛЕНІ БАТЬКІВСЬКОЇ ОПІКИ В УКРАЇНІ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ

Стаття 27 Конвенції ООН про права дитини надає кожній дитині право на «рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку», і вказує, що батьки або інші особи, які виховують дитину, «несуть основну відповідальність за забезпечення в межах своїх здібностей і фінансових можливостей умов життя, необхідних для розвитку дитини» [3]. Та у кожній країні світу є діти, які опинилися у важких життєвих ситуаціях: діти-сироти та діти, які позбавлені батьківського піклування.

У документах ЮНІСЕФ з середини 1990-х років, коли пандемія СНІДу призвела до загибелі мільйонів батьків у всьому світі, прийняли широке визначення поняття сирітства: сиротою називають дитину віком до 18 років, яка втратила одного або обох батьків через будь-яку причину смерті. За цим визначенням у 2015 році в світі було майже 140 мільйонів сиріт (у тому числі 61 мільйон в Азії, 52 мільйони в Африці, 10 мільйонів у Латинській Америці та Карибському басейні, 7,3 мільйона у Східній Європі та Центральній Азії). З усіх сиріт світу 15,1 мільйона не мали обох батьків. Чисельність дітей-сиріт у світі з 2000 року зменшується (рис. 1), проте навіть останні дані свідчать про те, що для світу й далі є актуальним глобальне явище соціального неблагополуччя дітей: мільйони серед них потребують нової сім'ї, притулку і допомоги.

В Україні чисельність дітей, які за різними обставинами не можуть виховуватись у власній сім'ї, у 2016 році становила 71178 осіб. Але статистичні дані формують доволі своєрідну картину по регіонах. Зрозуміло, що сама лиш числова інформація не може змінити ситуацію на краще, але допомагає визначити проблему та напрям, у якому потрібно рухатися для її вирішення. Тому суспільно-географічне вивчення проблем сирітства в Україні є важливим і актуальним.

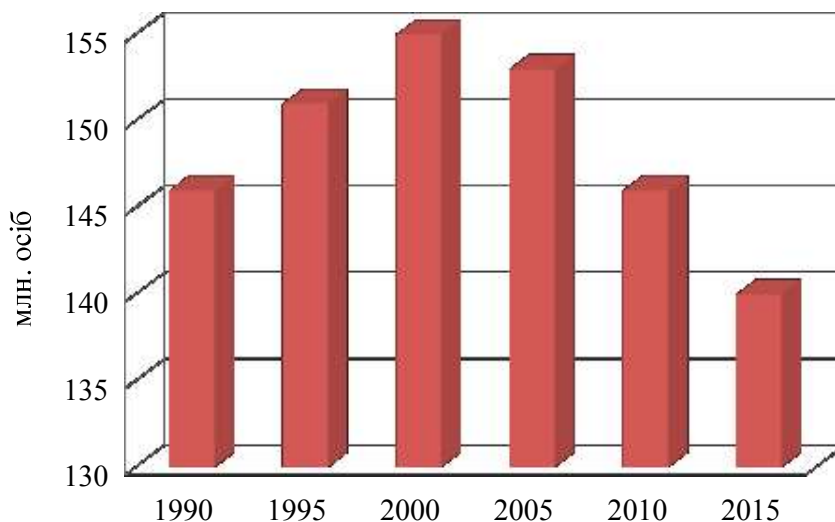

Рис. 1. Чисельність дітей-сиріт у світі (за даними [6])

Чинники виникнення сирітства можна поділити на внутрішньосімейні та загальнодержавні. До внутрішньосімейних належать безвідповідальне ставлення батьків до виконання своїх обов'язків, вживання батьками алкоголю або наркотичних засобів, злочинна діяльність та агресивна поведінка батьків.

До причин, що мають загальнодержавний характер, відносяться такі: низький рівень життя сімей з дітьми, відсутність дієвих соціальних програм підтримки сімей з дітьми, підвищення рівня смертності та захворюваності населення, а також зниження морального рівня населення країни, оскільки багато соціальних негараздів набули суттєвого поширення у нашому суспільстві завдяки толеруванню їх проявів значною частиною громадськості.

Відповідна статистична звітність про дітей-сиріт та соціальних сиріт в Україні була запроваджена з 2003 року. До цієї категорії віднесено дітей, які за різними обставинами не можуть виховуватись у власній сім'ї: діти-сироти (батьки яких померли чи загинули) та діти, позбавлені батьківського піклування (батьки яких позбавлені батьківських прав; визнані безвісно відсутніми чи недієздатними; відбувають покарання в місцях позбавлення волі чи перебувають під вартою; батьки невідомі чи відмовились від дитини). Чисельність таких дітей в Україні, починаючи з 2009 року до 2016 року зменшувалася (рис. 2).

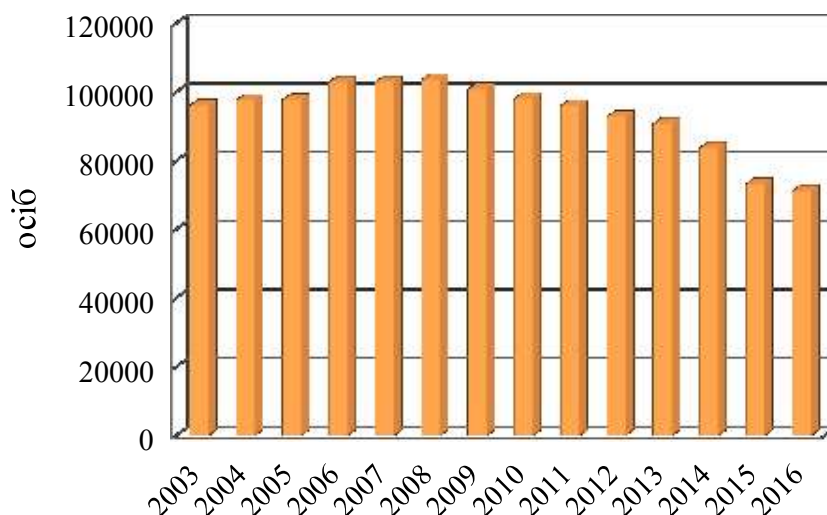

Рис. 2. Чисельність дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (за даними [2])

У зв'язку з тим, що із районів проведення АТО було евакуйовано до інших адміністративно-територіальних одиниць України заклади, де перебували діти, що потрапили у складні життєві обставини, найнижчою часткою дітей-сиріт серед осіб віком 0-17 років відзначаються Луганська та Донецька області. Менше 1% дітей у віці 0-17 років мають такий соціальний статус у регіонах заходу України та Київській області з містом Києвом включно (рис. 3).

Додатково проблему дитячого сирітства висвітлюють дані обстеження домогосподарств України. В державі 18,8% домогосподарств з дітьми не мають одного або двох батьків. Найбільше таких домогосподарств у Дніпропетровській (34,8%), найменше – у Волинській (7%) областях (рис. 4).

Водночас в Україні переважає простий (нуклеарний) тип сім'ї. Така сім'я складається із батьків та дітей, або тільки із подружжя. Нуклеаризації сімейної структури сприяли потреби постіндустріальної епохи та зростання мобільності життя, зміна цінностей суспільства споживачів, а також ускладнення ситуації на ринках праці, житла і кредитів, емансипація жінок, зростання розлучуваності та збільшення безшлюбної народжуваності, яка орієнтована на меншу кількість дітей у неповній сім'ї. Таким чином, в Україні в усіх регіонах різко переважають малодітні сім'ї (які мають одну – дві дитини) [4]. Слід відзначити й досить значну частку домогосподарств, де взагалі немає дітей — таких є понад 60% [5, С. 60]. Ще близько мільйона подружніх пар не можуть мати дітей. При цьому щорічно 8-10 тисяч дітей стають сиротами за живих батьків.

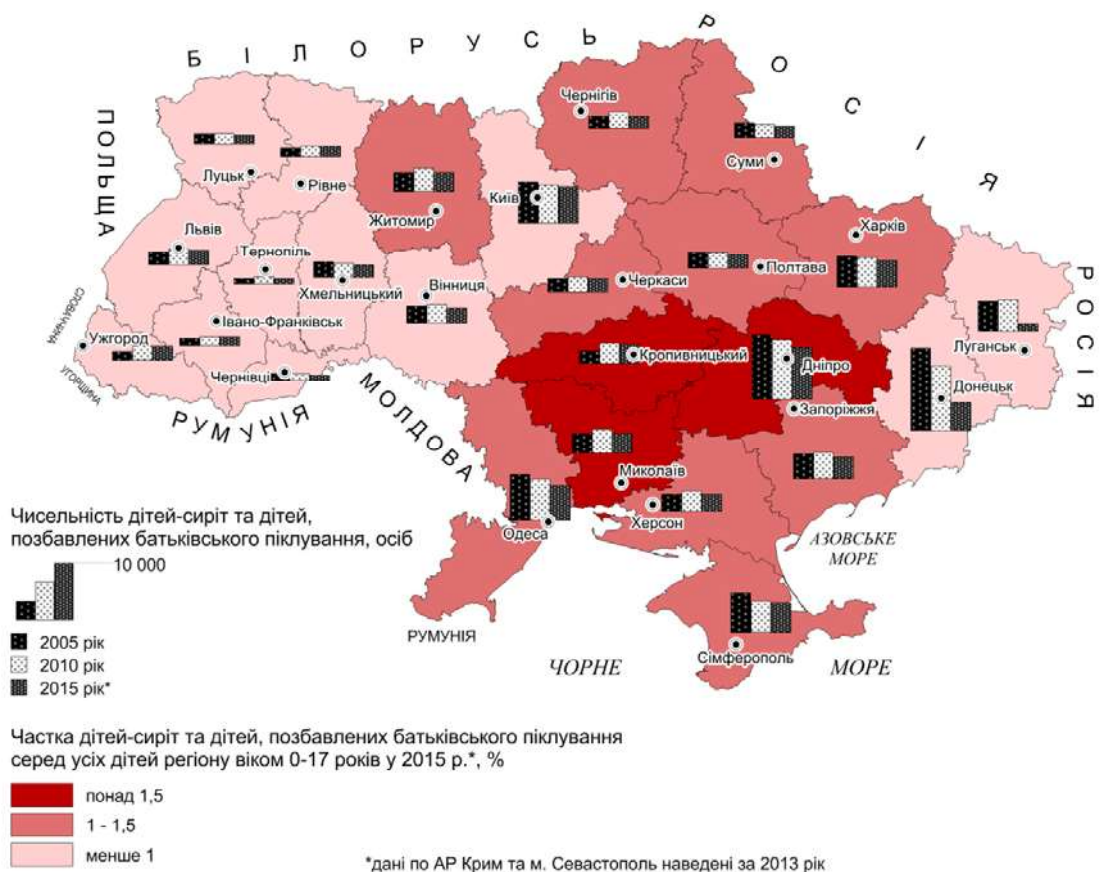

Рис. 3. Загальна кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування за регіонами (укладено за [2, С. 14])

У дитячих будинках та інтернатах перебуває лише п'ята частина дітей-сиріт та позбавлених батьківської опіки. Решта виховуються у родичів, у прийомних сім'ях, в дитячих будинках сімейного типу. Але при такій кількості сімей, що не мають, але бажають мати дітей, здавалося би сиротинців узагалі не повинно бути в країні. Та факти інші: близько 80% дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування мають живих батьків, які відмовилися від них добровільно або були позбавлені батьківських прав, найчастіше - за невиконання батьківських обов'язків унаслідок зловживання алкоголем або наркотиками, або ж через психічні захворювання.

На думку більшості фахівців, які працюють з проблемами дітей-сиріт, пріоритетність всіх можливих форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, слід визначити наступним чином:

- 1) усиновлення;
- 2) опіка (піклування) в сім'ях родичів;
- 3) інші сімейні форми утримання та виховання (прийомні сім'ї, дитячі

будинки сімейного типу, патронат);

4) інтернатні заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

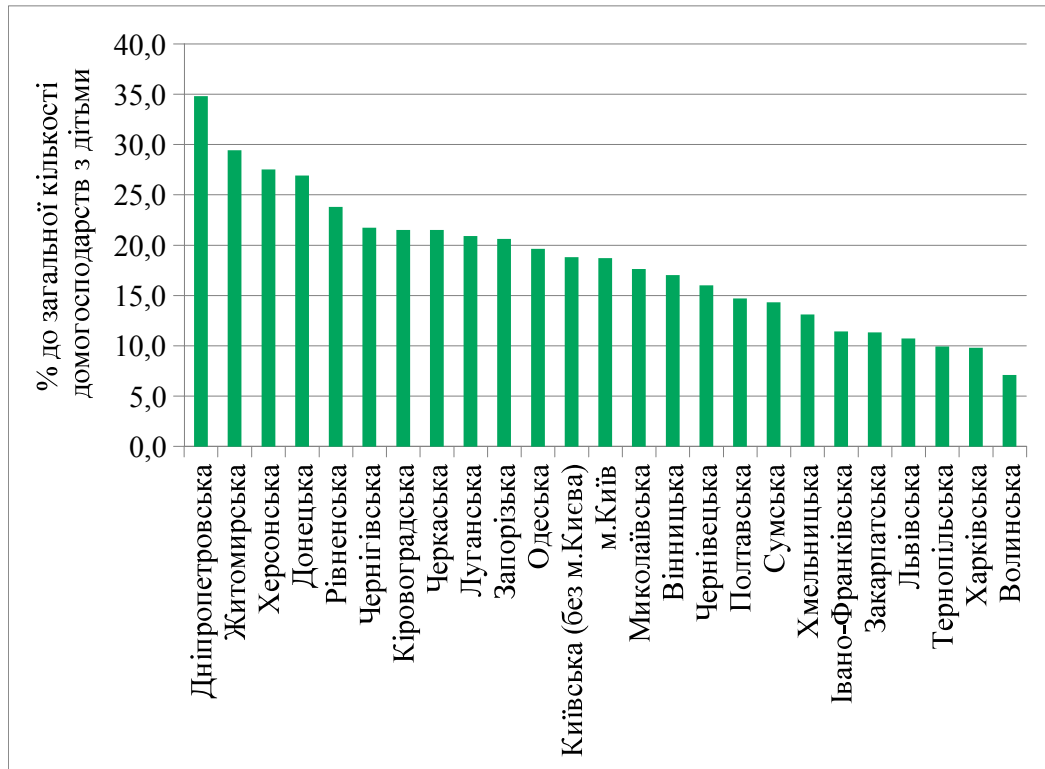

Рис. 4. Домогосподарства, у складі яких є діти, що не мають одного чи обох батьків у 2016 році (побудовано за [5, С. 18])

В Україні чисельність усиновлень суттєво менша, ніж десятиріччя тому. І переважно за рахунок зменшення частки іноземних усиновлень. До 2006 року іноземці всиновлювали більше українських дітей, ніж самі громадяни України. Але потім ситуація змінилася, оскільки іноземцям закон заборонив усиновлення українських дітей віком до 5 років (за винятком сиріт з важкими хворобами). Таким чином, українці переважно усиновляють або немовлят або дітей до 6 років, а іноземці – дітей віком від 5 до 17 років або тяжкохворих. Станом на 1 лютого 2013 року понад 21,5 тис. усиновлених українських дітей проживали в 34 країнах світу, найбільше — у США, Франції, Іспанії, Ізраїлі [1].

У світі в цілому з 1960-х рр. спостерігається збільшення кількості міжнаціональних усиновлень. ЮНІСЕФ підтримує міждержавне усиновлення, коли його проводять відповідно до стандартів та принципів Гаазької конвенції 1993 року Про захист дітей та співробітництво щодо

міждержавних усиновлень. Цей документ в даний час ратифікований у 95 країнах. ЮНІСЕФ зосереджує увагу на запобіганні основним причинам жорстокого поводження з дітьми, експлуатації та насильства.

Є проблеми, на які потрібно звернути увагу усього українського суспільства. При всьому комплексі заходів, які українська держава здійснює для сиріт, в Україні недостатньо уваги приділяють головному – попередженню появи соціальних сиріт, тобто боротьбі з бідністю, алкоголізмом, наркоманією. Насамперед має йти мова про відродження сімейних цінностей; створення умов для формування сім'ї, орієнтованої на народження та виховання двох і більше дітей, здатної самостійно забезпечувати власний розвиток; формування сімейно-дружньої політики на ринку праці; підвищення рівня життя і поліпшення соціально-економічного становища населення, і щонайбільше – молоді.

Сьогодні, усвідомлюючи традиції українського народу, звертаючись до світового досвіду, враховуючи особливості сучасного етапу розвитку держави, наше суспільство повинно зробити все можливе, щоб допомогти дітям, яким у цьому світі не вистачає найважливішого: родинного тепла.

Список використаних джерел

1. Григор'єва Т. Усиновлення іноземцями, або як Україна захистить сиріт. URL: [http:// ua.for-ua.com/analytics/2013/04/19/081638.html](http://ua.for-ua.com/analytics/2013/04/19/081638.html)
2. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2016. 200 с.
3. Конвенція ООН про права дитини. URL: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/convention_small_final.pdf
4. Романів О.Я., Романів А.С., Онопрійчук А.Ф. Шлюбно-сімейна ситуація Рівненської області у дзеркалі всеукраїнських та загальноєвропейських трендів. *Часопис соціально-економічної географії*. Випуск 23 (2). Харків: Вид-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2017. С. 187-206.
5. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2016 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств). Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ, 2016. 87 с.
6. The State of the World's Children reports. URL: <https://www.unicef.org/sowc>